

framväxt inom arbetslivet på 1920-talet t.o.m. motivera en tidigare datering. Jag skulle inte heller lika starkt betona filantropin och frivilligorganisationernas roll för uppbyggandet av välfärds/socialstaten. Även om de på de praktiska planet ofta verkade som ett slags pionjärer, fanns det emellertid hela tiden parallellt en linje som krävde och utvecklade en socialpolitisk lösning som byggde på statlig intervention. Man kan urskilja dess inverkan speciellt tydligt just vid utformningen av barn- och moderskapspolitiken, ett område där "den slutliga lösningen" även snarare påminde om denna av socialdemokraterna sedan 1900-talets början förordade och utvecklade modell, än om den linje för "förstatligande" av frivilligorganisationerna som förordades av center-höger-grupperna.

Även om mitt eget intresse huvudsakligen gällt 1900-talet, bör det sägas att de äldre perioderna är väl företrädda i hela boken, vilket enligt min mening är utmärkt. Som historieforskare har Pulma och Turpeinen härigenom förmått öppna ett tids- och förhoppningsvis även ett relativitetsperspektiv på den idag särskilt känsliga barnfrågan. Och det bästa är att de gjort det balanserat och utan moraliserande, med respekt och uppskattning för människorna i det förflutna sådana de var.

Irma Sulkunen

Folkbotare

Hannu Ylinen: *Miten kansa paransi* [Huru folket botade]. Pohjois-Karjalan museo. 104 s. illustr. Joensuu 1990.

Miten kansa paransi är en katalog över en utställning om folkmedicin anordnad i Nordkarelen museum i Joensuu i Finland år 1990, men samtidigt även en god introduktion till den "historiska folkmedicinen" i Finland. Den ger nämligen i ett nötskal ett slags allmän översikt och kan med stor behållning läsas även om man inte sett utställningen, såpass väl valda och väl utförda är bilderna.

I inledningen beskrivs de olika slag av folkbotare vilka varit verk samma i vårt land samt de benämningar som använts om dem. Det konstateras bl.a. att folkbotarna har utgjort av en brokig skara alltifrån de s.k. kotknackarna till olika slags trollkunniga gummor. Folkbotarna har enligt de metoder de har använt indelats i olika grupper. Herbalisterna samlade in växter för att framställa mediciner, men de använde sig även av apoteksmediciner. Extatikerna betonade utre-

dandet av sjukdomsorsaken under ett tillstånd av extas eller sömn, medan de s.k. verbalisterna med hjälp av ordets makt och trollkväden fördrev det onda, sjukdomen. De s.k. teknikerna, t.ex. kopperskorna och massöserna, botade med sina händer förlitande sig på sitt tekniska kunnande. Även om folkbotarna och de kloka ofta var mäktiga i sin egen omgivning var inte alla botare likvärdiga.

Till och med inom små byasamhällen fanns det botare vilka var specialiserade på att bota olika sjukdomar, så som t.ex. kopperskor, massöser samt specialister på medicinalväxter. Ryktet om de mest skickliga botarna spred sig och de besöktes även av långväga hjälpsökande. Av de kloka och folkbotarna krävdes speciella egenskaper som t.ex. ett gott minne, en kraftig natur samt en stark tro och mod. När botaren blev äldre måste han eller hon finna en lämplig efterträdare som kunde föra traditionerna och kunskaperna vidare.

Botarverksamhet i Finland har i regel utgjort ett slags bisyssla även om den i enskilda fall har utvecklats till ett slags yrke för botaren ifråga. I regel bestämdes ej något arvode för botandet, men oftast gav man botaren någonting, ty botande utan ersättning ansågs icke ha någon effekt. Trots att lagstiftningen i Finland förbjuder utövandet av botarverksamhet för andra än läkare var det mycket sällan som någon folkbotare blev dömd vilket får anses bero på att det fanns få läkare i landet och att folkbotarna behövdes.

Människan ansågs av naturen frisk och ohälsa berodde på magiska onda krafter, varför det vid fastställandet av sjukdomens art var av vikt att komma underfund med den yttre orsak som förorsakade sjukdomen. Sjukdomarna indelades i av gudom förorsakade sjukdomar och av onda eller illvilliga människor påsatta sjukdomar. De av gudom förorsakade sjukdomarna ansågs oftast vara svåra och obotliga medan man ansåg att de av onda krafter påsatta sjukdomarna kunde botas såvida orsaken kunde fastställas. Även beröring kunde åstadkomma sjukdom, t.ex. beröring med jorden kunde förorsaka olika slags hudsjukdomar eller svullnader. Sjukdomarna ansågs vara levande väsen som tilltalades som varelser. De folkliga uppfattningarna om sjukdomarna gjorde de olika förorsakarna av sjukdomarna levande vilket i hög grad reglerade det dagliga livet mellan människorna.

Det mest centrala vid botandet var klarläggandet av själva sjukdomsorsaken, vilket kunde ske genom att t.ex. kasta lott eller spå i brännvin, vilket senare var mycket vanligt. Men sjukdomsorsaken söktes även under det extatiska tillstånd som botaren kunde befinna sig i. Ibland innebar redan själva klarläggandet av sjukdomsorsaken en förbättring, man trodde nämligen att så fort botaren hade kommit underfund med sjukdomsorsaken blev den sjuke botad.

Själva botande varierade och var beroende av det personliga sätt

som botaren behandlade den som skulle botas. Vanliga medel var t.ex. offer till andarna, böner och trollformler, men även försök att hota och skrämna andarna. En del botare använde sig av ännu kraftigare botemedel som de bar i en trollpåse, vars innehåll var hemligt, men som nu "avslöjats" och kan ses i katalogen. Sjukdom kunde även överföras på olika slags föremål som t.ex. genom magiska handlingar på en liten trädocka varefter dockan begrovs i skogen och patienten blev botad. Bland botarna har de s.k. blodstämmarna intagit en central ställning tack vare sin förmåga att med hjälp av olika form- eller stilla onaturliga blodflöden såväl på nära håll som på avstånd.

Som botemedel bygger såväl koppningen som åderlåtningen på den urgamla uppfattningen om att det är det onda blodet i människokroppen som förorsakar sjukdom. Av dessa har koppningen varit mera använd än åderlåtningen i Finland, bastuns förlovade land. Som redskap använde man en s.k. kopyxa samt ett flertal kopphorn vilka drogs fast på bestämda ställen av kroppen där små sår hade hackats upp och ur vilka sedan det onda blodet drogs ut. Sjukdomar vilka botades med hjälp av koppning var t.ex. huvudvärk, öron- och tandvärk, högt blodtryck, värk i nacken och skuldrorna. Koppningen utfördes av kopperskan; det förekom såväl s.k. byakopperskor som kringvandrande kopperskor vilka i regel åtnjöt ett högre anseende och ansågs vara skickligare. Koppningen illustreras i katalogen med de klassiska koppningsbilderna tagna på 1930-talet vilka faktiskt hör till de bästa som finns att tillgå, även bilderna av vårdredskapen är av god kvalitet.

Den andra blodtappningsformen, åderlåtningen, har inte varit på långt när lika använd som koppningen och av allt att döma har dess användning upphört mycket tidigare medan koppandet har fortgått. Det redskap som användes vid åderlåtningen var den s.k. ådersnäpparen med vilken man öppnade ådern så att blodet började spruta ur såret. Själva åderlåtningen utfördes av åderlåtaren som var en mansperson. De sjukdomar som botades med hjälp av denna vårdmetod var bl.a. högt blodtryck, lung- och vattenödem samt förlamningar.

Näst sist behandlas olika trollformler som användes vid botandet. En gammal uppfattning i Finland var att medikamenterna inte ensamma var effektiva utan de måste även vara så att säga lästa. Botaren måste också kunna olika slags trollformler. De gav en god bild av folkets förhållande till det övernaturliga, varför de hade en praktisk betydelse och därigenom bevarats. Man återgav trollformlerna ordagrant så som man lärt sig dem, men på sin egen lokala dialekt. Det speciella med de finska trollformlerna är det rimmade versmättet. Mest karaktäristiska var de s.k. uppkomstformlerna med vilka man strävade till att utröna den yttersta sjukdomsorsaken innan botandet vidtog.

Besvärjelsetrollformlerna var korta och kraftiga och med deras hjälp strävade man till att driva ut det onda. Med hjälp av de s.k. berättelse- eller jämförelsetrollformlerna skildrades den händelse man önskade åstadkomma vid det ifrågavarande botningstillfället.

Kända folkbotare i Nordkarelen var bl.a. Abram Mikkonen och hans dotter Anni Pölönen, den s.k. "Viekin mummo". Mikkonen utövade sin botarverksamhet med hjälp av de växter han insamlade i naturen och själv beredde. Med hjälp av dessa botade han bl.a. raktis, ros, blodförgiftning, samt bensår och bölder. Även Anni Pölönen använde sig av läkemedel från naturen vilka hon blandade med apoteksmediciner. Speciellt känd var hon för att bota olika slags hudsjukdomar. Pekka Tuovinen från Valtimo var en botare känd som trollkarl och siare och vars sätt att utreda sjukdomsorsakerna mycket påminde om de metoder som schamanerna använde sig av, då de under ett tillstånd av trance klargjorde sjukdomsorsaken. Även andra folkbotare nämns från Nordkarelen, en trakt där det fanns någon form av folkbotare i s.g.s. varenda kommun. Botaren var en viktig person då man inte hade tillgång till läkare, för att inte tala om andra hälsovårdskunniga personer.

Boken bygger på de gamla klassiska verken om folkmedicin i Finland och får som sådan anses vara en sammanfattning av dessa med lokala inslag om barnans verksamhet i Nordkarelen, ett gott sammandrag som i korthet ger en mycket god bild av folkmedicinen och dess historia i Finland. Den är en utställningskatalog vars värde är bestående och som väl kan rekommenderas som introduktions- eller kursbok i ämnet i Finland.

Hindrik Strandberg

Ekonomi och samhälle under Storfurstendömet's tid.

Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta [Ekonomi, makt och stat. Undersökningar kring 1800-talets Finland], red. Pertti Haapala. 254 s. Ill. Vastapaino. Tampere 1990.

I ett inledande kapitel till sin nyutkomna introduktion till den social-